

SOCIJALNI ASPEKTI ETNIČKIH SUKOBA U TEMERINU

Social Aspects of Ethnic Conflicts in Temerin

ABSTRACT *Ethnic tensions and conflicts in Temerin, a town located close to the capital of Vojvodina, Novi Sad, have attracted the attention of both the Serbian public and the public of Hungarian national minority in Vojvodina. The paper relates ethnic conflicts in Temerin with non-ethnic social dimensions. Generally, the author tests modernisation theory, as an example of developmentalist theory, as well as interactionist and instrumentalist theories of ethnicity. Particularly, the paper provides corroboration test of the ethnic competition hypothesis, posed by Sarah Belanger and Maurice Pinard, which specifies conditions that transform ethnic competition into ethnic conflict. Finally, the study has revealed that material status has no influence on national intolerance. However, at the level of ethnic groups, the issues of public usage of language and positioning in the labour market are related to the ethnic conflicts in Temerin.*

KEY WORDS *Temerin, Serbs and Hungarians, ethnic competition, ethnic conflicts, nationalism*

APSTRAKT *Opština Temerin, koja leži nedaleko od Novog Sada, poslednjih godina privlači pažnju šire javnosti sve rasplamsanijom međuetničkom napetošću između, sa jedne strane, brojčano dominantne srpske nacionalne grupe i, sa druge strane, mađarske nacionalne manjine. Rad se bavi analizom međuetničkih sukoba u ovoj opštini, kroz sagledavanje u užem smislu shvaćenih socijalnih (ne-etničkih) dimenzija i osnova sukoba. Teorijski okvir rada obuhvata razvojne, interakcionističke i instrumentalističke teorije etniciteta. Posebna pažnja posvećuje se proveru hipoteze koju u teoriju etničkog takmičenja uvode Sara Belanže i Moris Pinar, a koja navodi uslove u kojima etničko takmičenje prerasta u etničko sukobljavanje. Sekundarna analiza podataka pokazuje da teza da materijalni položaj uslovljava nacionalnu netrpeljivost nema svoje utemeljenje u „temerinskom problemu“, kao i to da socijalna osnova sukoba postoji, ali između etničkih grupa kao celina i to prevashodno kada je u pitanju javna upotreba jezika, i sa njom povezano pozicioniranje na tržištu rada.*

KLJUČNE REČI *Temerin, Srbi i Mađari, međuetničko takmičenje, međuetnički sukobi, nacionalizam*

---

¹ shaskica@gmail.com

Uvod

Uzroci etničkih konflikata uslovljeni su mnogim strukturalnim faktorima, koji mogu biti ekonomski, politički, kulturni i istorijski, a najčešće su kombinacija svih pomenutih. Kako su etnički homogena društva retka (danas su jedini poznati primeri Island i Japan), u gotovo svim društvima, bez obzira na njihovo političko uređenje, postoji međuetničko takmičenje, koje često uključuje i etničke sukobe, različitog intenziteta i različite dužine trajanja, katkad manifestne, katkad latentne. Za sociologa uvek ostaje posebno značajna veza između (u užem smislu reči shvaćenih) strukturalnih i specifično etničkih činilaca kada se istražuju i objašnjavaju etnički sukobi.

Opština Temerin se nalazi na samom jugu relativno homogenog mađarskog etničkog korpusa koji se kontinuirano proteže u bačkom Potisju od opštine Kanjiža, preko opština Senta, Ada i Bečej do Temerina (Slika1). Udeo mađarskog stanovništva u opštini Temerin odnedavno, posle migracija izazvanih ratovima devedesetih godina, pao je na 29,49% (Tabela1), a položaj opštine na krajnjem južnom obodu koncentrisanog mađarskog stanovništva Bačke i broj pripadnika mađarske nacionalne manjine stvara svojevrsni „graničarski“ položaj i sa njim povezan borbeni mentalitet. To se u toku poslednje dve decenije periodično pojačava povremenim zahtevima etnički mađarskih političkih stranaka za dobijanjem teritorijalne autonomije za opštine sa većinski mađarskim življem na severu Vojvodine. Temerin bi, ukoliko bi se ovi zahtevi ispunili, bio neposredno „ispod“ granica teritorijalne autonomije, što stvara dodatnu nervozu kod pripadnika obe nacionalnosti nastanjenih u njemu. Sa druge strane, blizina Novog Sada, kao centra u kojem je koncentrisan veliki broj izbeglica iz Hrvatske i Bosne i Hercegovine i sedišta različitih ne samo legalnih, nego i zabranjenih nacionalnih i nacionalističkih srpskih udruženja i organizacija (Nacionalni stroj, Obraz, Srbska akcija) utiče da se i kod srpskog stanovništva u Temerinu stvara isti takav borbeni mentalitet. U Temerinu je vidljiva i prostorna segregacija stanovništva po nacionalnom osnovu, nastala kao posledica doseljavanja srpskog življa devedesetih godina prošlog veka. Takođe, mesta u kojima mladi provode svoje slobodno vreme, podeljena su na ona u koje izlaze Mađari i na ona u kojima se mogu naći Srbi, a deca mađarske i srpske nacionalnosti pohađaju potpuno odvojene osnovne škole, što samo povećava već postojeću etničku distancu.

Cilj ovog rada jeste analiza međuetničkih sukoba u Temerinu, kroz sagledavanje u užem smislu shvaćenih socijalnih (ne-etničkih) dimenzija i osnova sukoba. Rad je baziran na sekundarnoj analizi podataka, nastalih za potrebe istraživanja sprovedenog od strane Centra za razvoj civilnog društva iz Zrenjanina tokom aprila 2012. godine. Urađeno je preko 300 dubinskih intervjuua sa stanovnicima opštine Temerin, a logičku kontrolu izdržao je 251 upitnik (52

ispitanika deklarišu se kao Mađari, a 182 ispitanika kao Srbi)². Radi podrobnije i valjanije analize, mogu se razlikovati dva analitička nivoa. Prvi su opšte društveno-ekonomske specifičnosti Temerina, pre svega geografska blizina Novog Sada, kao tržišta radne snage i kao velike pijace, ali i centra ilegalnih fašistoidnih organizacija. Sa druge strane, nezanimljiva je i blizina većinski mađarskih opština (sa udelom etnički mađarskog stanovništva od 90% u Kanjiži do 49% u Bečeju) u kojima deluju ne samo Pokret mađarske nade, već i tzv. „njljaši“ (mađarski nacisti). Drugi analitički nivo obuhvata socioekonomske karakteristike samih ispitanika, i još više njihove poglede na društveno-istorijska i društveno-ekonomska pitanja, koji u sadejstvu sa percepcijom položaja manjina i trenutnim položajem i problemima sa kojima se suočava Srbija, mogu rasvetliti uticaj strukturalnih činilaca na viđenje položaja sopstvene nacije, prava drugih nacija, kao i na same sukobe, odnosno etničke incidente.

Pojmovno-teorijski okvir

Različiti istraživački pristupi naciji i nacionalizmu počivaju na različitom procenjivanju značenja i značaja etničkih grupa, etničke vezanosti i etničkih svojstava, dok će opšta teorijska usmerenost istraživača usloviti i konceptualizacije i klasifikacije pojmova (Putinja, Stref-Fenar: 1997; Bakić: 2006; Tomić: 2008, Milošević-Đorđević:2003). Ostavljajući po strani osnovne prednosti i mane svakog od pristupa, u radu će, prilikom objašnjenja proteklih i aktuelnih dešavanja u Temerinu, akcenat biti na: razvojnim teorijama ili teorijama modernizacije, instrumentalističkim (u koje spadaju teorija etničkog takmičenja i teorija etničke segregacije) i interakcionističkim teorijama.

Teorija modernizacije tvrdi da sa razvojem društva dolazi do ekonomske integracije centra i periferije, prilikom čega periferija gubi svoju kulturnu i društvenu osobenost. Etnička identifikacija se vidi kao premoderna, partikularistička i tradicionalna. Posledica industrijskog razvoja je nacionalna raznolikost i veći broj kontakata između pripadnika različitih nacija, a procesi urbanizacije i povećane društvene pokretljivosti dovode i do porasta tolerancije (Hodson, Sekulić, Massey, 1994: 1535-1536).

Nasuprot tome, predikcija da će modernizacijski procesi zapravo osnažiti etničko identifikovanje i mobilizaciju na etničkoj osnovi razlikuje teorije etničkog takmičenja od razvojnih teorija. Takmičarski model nastaje upravo kao posledica modernizacije, jer se ljudi bore za određena dobra i sve oskudnije resurse. Ova perspektiva sugerše nekoliko faktora koji mogu uticati na nacionalnu toleranciju. Jedan od njih je i veličina rivalskih grupa. Tako se smatra da tamo gde postoje konkurentske grupe, netrpeljivost može biti posebno visoka među pripadnicima

² Detaljnije o metodologiji istraživanja u: Ilić V, Keveždi M. (2012): *Temerin – sadašnjost ili budućnost Vojvodine*, Centar za razvoj civilnog društva, Zrenjanin, str. 24-25.

dominantne grupe, zbog moći koja izvire iz njihove mnogoljudnosti i težnje za održanjem dominacije (Hodson, Sekulić, Massey, 1994: 1536-1538). Sara Belanže (Belanger) i Moris Pinar (Pinard) tvrde da takmičenje na tržištu rada, ne povlači nužno sa sobom porast različitih etničkih pokreta. Naime, neophodno je postojanje određenih uslova koji dovode do etničkog sukobljavanja. Prvi uslov jeste da se etničko takmičenje doživljava kao nepravedno, a ono će biti percipirano kao takvo ukoliko se posmatra kao kršenje utvrđenih normi (odnosno kada postoji očita diskriminacija) ili kada su pravila igre sporna, a ishod se vidi kao nepravedan. Drugi uslov je da ne postoji međuzavisnost etničkih grupa koja bi donosila korist obema stranama. Najzad, postoji i treći uslov, ali on nije neophodan kao prethodna dva, a to je da se takmičenje odvija na grupnom, a ne na interpersonalnom nivou i da dobra oko kojih se takmičenje odvija moraju biti kolektivna, a ne individualna (Belanger, Pinard, 1991: 446-450, 455).

Teorija etničke segregacije (teorija unutrašnjeg kolonijalizma) počiva na hipotezi o kulturnoj podeli rada između periferije i centra unutar određenog državnog prostora. Kulturna podela rada podrazumeva da se pojedincima, na osnovu opažljivih kulturnih crta, dodeljuju specifični tipovi zaposlenja. Proces modernizacije je u industrijskim društvima znatno povećao nejednakosti u raspodeli resursa i moći, te reakcije nepriviligovane periferije imaju velike izgleda da se izraze na etničkoj osnovi, jer periferijska grupa na osnovu kulturnih razlika može naći potporu za svoje političke zahteve (Putinja, Stref-Fenar, 1997: 115-116).

Zagovornici interakcionističkog pristupa smatraju da etnicitet predstavlja kontinuiran proces dihotomizacije između članova i nečlanova grupe, koji zahteva da bude izražen i potvrđen u društvenoj interakciji. Kada se etnička grupa definiše svojim atributivnim i ekskluzivnim karakterom, održavanje granice postaje ključno. Proces održavanja etničkih granica odvija se i u situacijama društvenog kontakta među pojedincima različitih kultura, prvenstveno zbog toga što etničke grupe opstaju kao značenske jedinice samo ako podrazumevaju postojane kulturne razlike (Bart, 1969 u: Putinja, Stref-Fenar, 1997: 125-126, 222-223).

Kako su pojmovi manjine i većine relativni i relacioni, etničku manjinu možemo definisati kao grupu koja je „brojčano inferiorna u odnosu na ostatak stanovništva u jednom društvu, koja politički nije dominantna i koja opstaje kao etnička kategorija“ (Eriksen, 2004: 210). U postojećoj literaturi naročita pažnja se posvećivala sledećim problemima tipičnim za položaj manjine: dominantno stanovništvo diskriminiše i diskvalifikuje pripadnike manjine, manjine imaju posebne strategije za očuvanje svog grupnog identiteta, među pojedinim grupama javljaju se suparnički odnosi ili etnički sukobi, grupe migranata prolaze kroz različite kulturne promene, imigrantske grupe suočavaju se i sa fenomenom transnacionalizma (Eriksen, 2004: 227), a kada je reč o samim etničkim konfliktima, lepeza objašnjenja je široka – od primordijalističkih, preko klasnih, pa sve do

interakcionističkih, koji u osećanju straha i nacionalne ugroženosti nalaze tzv. „preventivne napade“ (Horowitz, 1998: 5-11).

Odlike Temerina kao sredine opterećene etničkim sukobima

Opština Temerin se nalazi u Južno-bačkom okrugu AP Vojvodina i prema popisu stanovništva iz 2011. godine broji 28.287 stanovnika, odnosno 19.112 Srba (67,6% od ukupnog broja stanovnika) i 7.460 (26,4%) Mađara.³ Odnos različitih etničkih grupa u ovoj višenacionalnoj sredini je tokom proteklih vekova bio izrazito promenljiv. Većinski deo stanovništva do perioda turskog osvajanja u 16. veku činili su etnički Mađari, da bi nakon turskog osvajanja prevagu odneli etnički Srbi. U 18. veku Mađari su počeli ponovo da se naseljavaju, a Srbi zbog želje da sačuvaju status slobodnih seljaka početkom 19. veka napuštaju Temerin i osnivaju na području Vojne krajine novo selo, Đurdevo. Ovo odgovara polazištu teorije etničkog takmičenja, jer da se Srbi nisu naselili nedaleko od Temerina, izgubili bi određena materijalna dobra, kao što je zemljište, ali i status slobodnog seljaka, kao i položaj dominantne grupe kod koje, upravo zbog mnogoljudnosti, postoji veća netrpeljivost. Naravno, kada govorimo o odnosu manjine i većine, bitno je naglasiti da je ovde reč o posmatranju jedne mikrosredine kakva je Temerin, a da se on nalazio u okvirima Kraljevine Ugarske u kojoj je srpsko stanovništvo predstavljalo manjinu, te da se i odnosi dominacije menjaju u zavisnosti od analitičkog nivoa posmatranja.

Politički činioци odmah po osnivanju Kraljevine SHS delovali su kada je u Temerinu državnom intervencijom povećan udeo slovenskog živilja u odnosu na mađarsko, tačnije osnovani su Staro Đurdevo i Sirig. Krajem 20. veka dolazi do novog priliva srpskog stanovništva iz ratom zahvaćenih prostora iz bivše Jugoslavije. Drugim rečima, povećanje udela srpskog stanovništva u Temerinu rezultat je migratornih kretanja, prirodnog priraštaja, ali donekle i konvertiranja Jugoslovena u neke druge etničke grupe⁴ (Jokić, Ristanović, 2006: 395-396; Ilić, Keveždi, 2012: 6-7). Reč je o preplitanju činilaca dužeg i kraćeg trajanja, koji u svojoj sinergiji stvaraju etničke napetosti. Sve ove promene su rezultirale u znatnom povećanju udela srpskog stanovništva u ukupnoj populaciji.

Opština Temerin posebno je privukla pažnju međunarodnih organizacija nakon incidenata u martu 2004. godine, kada se talas etničkog nasilja preneo sa

³ Republički zavod za statistiku (2012): *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u Republici Srbiji 2011: Stanovništvo – nacionalna pripadnost, podaci po opštinama i gradovima*: <http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/Public/PublicationView.aspx?pKey=41&pubType=9>, pristupljeno 2. 02. 2013.

⁴ Do popisa iz 1981. godine udeo Jugoslovena u celokupnoj populaciji opštine Temerin bio je mali i iznosio 0,94% (podaci popisa iz 1971. godine), no deset godina kasnije iznosi 5,61%, 1991. godine 5,58% ukupnog stanovništva opštine izjasnilo se kao Jugosloven/ka, a 2002. godine samo 1,44% (Jokić, Ristanović, 2006: 396). Prema poslednjem popisu iz 2011. godine, udeo Jugoslovena u opštini Temerin je još opao i iznosi 0,43% (Republički zavod za statistiku: 2012).

Kosova u Vojvodinu. Nakon brojnih pritisaka Saveta Evrope i OEBS-a, Vlada tadašnje Državne zajednice Srbije i Crne Gore formirala je tek 2. novembra 2005. godine posebnu Komisiju za suzbijanje etničkih incidenata u Vojvodini. Usledio je efikasniji rad najpre policije, potom tužilaštva, a najzad i sudova, što je u toku od nekoliko godina dovelo do značajnog opadanja broja etničkih incidenata, kako u samom Temerinu, tako i na teritoriji cele Vojvodine. Međutim, krajem 2011. i početkom 2012. godine, Temerin ponovo biva preplavljen etničkim sukobima. Ovi incidenti su uključivali brojne fizičke sukobe između mladića srpske i mađarske nacionalnosti, uz uništavanje niza objekata. Štaviše, po prvi put su i mladi Mađari bili napadači, a ne samo napadani. Tokom januara 2012. godine došlo je do novih incidenata na nacionalnoj osnovi, fizičkog nasilja i ispisivanja grafita sa porukama mržnje i netrpeljivosti.

Pored navedenog, došlo je i do promene spoljne politike Mađarske, što dodatno radikalizuje stavove nekih političkih aktera vojvođanskih Mađara. Tako je predstavnik Nacionalnog saveta mađarske nacionalne manjine Ferenc Žoldoš 13. januara 2012. godine u dnevnom listu *Magyar Szó* izjavio „da više stotina nevladinih organizacija podržava politiku Vlade Mađarske 'za izgradnju nacije'“ (Ilić, Keveždi, 2012: 5). Sa druge strane, srpska fašistička organizacija *Obraz* veoma je uticajna u Temerinu, a nisu izostale ni fotografije mađarskih mladića u uniformi fašističkih 'strelastih krstova' ('njilaša'). Bitno je uočiti da sva dosadašnja istraživanja pokazuju da kada su međunacionalni odnosi u opštini Temerin stabilni, oni su manje ili više stabilni u celoj Vojvodini. Kada u Temerinu ima incidenata, ne znači nužno da će se oni proširiti na druge višenacionalne sredine, no ukoliko se ima u vidu mogućnost preliivanja potencijalnih talasa nasilja sa različitih strana i udaljenosti (iz Novog Sada, sa Kosova i Metohije, pa i iz Mađarske), rizik jednostavno postoji (Ilić, Keveždi, 2012: 4-5).

Povoljan geografski položaj mesta uslovljen je blizinom jednog od najvećih gradova u Srbiji i centrom AP Vojvodine, Novim Sadom. Naime, blizina velikog grada i mogućnosti da se na novosadskom tržištu radne snage nađe zaposlenje, uslovljava i konkurentske odnose među meštanima Temerina. U samom Temerinu tržišno-politička utakmica se odvija za državne položaje i službe, a kako se prilikom zaposlenja kao jedan od uslova javlja i dvojezičnost, Srbi koji ne žele da uče manjinski jezik, deprivisani su u odnosu na Mađare. Blizina Novog Sada, u kome profašističke poruke brzo, ali ne i nesmetano nailaze na odjek⁵, stvara kod srpskog, osobito mlađeg stanovništva, borbeni mentalitet. Marširanje stotina srpskih omladinaca pod zastavama, kasnije zabranjeno, Otačastvenog pokreta *Obraz* kroz mađarske kvartove Temerina u leto 2011. godine ovo ubedljivo potvrđuje.

⁵ Dovoljno je podsetiti se incidenata iz 2005. godine (članovi neonacističke organizacije Nacionalni stroj su nasilno prekinuli antifašističku tribinu); 2008. (kada su članovi *Obraza* upali na promociju knjige iz radio-emisije „Peščanik“); 2009. (izazvane su eksplozije ispred Gradske kuće, a kasnije iste godine napadnuti su aktivisti Antifašističke kampanje), pa sve do najnovijih dešavanja aprila 2012. godine, kada su na Svratištu za decu u Novom Sadu ispisane poruke i grafiti mržnje.

Geografski položaj uslovljava i visoke cene nekretnina, što za sobom povlači i izostajanje iole značajnijeg prisustva romske populacije. U mestima kao što su Bačko Gradište, Bačko Petrovo Selo ili Torda romska populacija, tj. zajednički neprijateljski odnos prema njoj, služi kao amortizer međusobnim tenzijama Srba i Mađara.

Kada je reč o incidentima⁶, kolebanje njihovog broja uslovljeno je i opštim vojvođanskim okolnostima i specifičnim prilikama. Poželjno je imati na umu da su talasi nasilja prema manjinama u Vojvodini, Beogradu i centralnoj Srbiji povezani sa progonom srpskog življa sa Kosova 17. marta 2004. i sa proglašenjem nezavisnosti Kosova 21. februara 2008. godine. Ipak, neki činioци pokazuju dublje trajanje. Broj incidenata u Temerinu, kao i u celoj Vojvodini, porastao je i pre nasilnih kosovskih događaja, još 2003. godine. Sami meštani Temerina ukazuju na to da su incidenti počeli početkom devedesetih godina. Oni ističu da su incidenti na nacionalnoj osnovi postojali i ranije, ali da je tadašnja vlast znala da ih kontroliše (Ilić, Keveždi, 2012: 7). Prema izveštaju Odbora za međunacionalne odnose Skupštine Vojvodine, na teritoriji Vojvodine je u razdoblju 2003 – 2004. godine došlo do naglog porasta broja etničkih incidenata i zabeleženo je ukupno 178 interetničkih incidenata (od toga je najveći broj bio na štetu Mađara – 82, slede Hrvati – 19, Srbi – 15). Sa druge strane, prema podacima dobijenim od funkcionera mađarskih političkih stranaka, u toku 2004. i 2005. godine bilo je oko 600 incidenata usmerenih protiv nacionalnih manjina u Vojvodini. Nakon formiranja Komisije Srbije i Crne Gore za suzbijanje etničkih incidenata u Vojvodini krajem 2005. godine, broj istih je naglo opao. Ipak, kada je reč o broju incidenata, ne bi trebalo zaboraviti i postojanje tzv. „tamne brojke“, odnosno postojanje određenog broja neregistrovanih incidenata (Ilić, Keveždi, 2012: 7-8).

---

⁶ Ukoliko posmatramo hronološki, od 2003. do 2012. godine, gotovo svaku godinu obeležile su verbalni i fizički sukobi, od kojih su neki bili sa telesnim povredama opasnim po život, a koje su katkad izazivali Srbi, a katkad Mađari, kao i osvanuća mnogobrojnih grafita, plakata i letaka sa porukama mržnje i netrpeljivosti („Smrt Mađarima“, „Srbima Srbija, Mađarima sekira“, „Smrt Mađarima, sejemo strah“, „Ubij, zakolji da Mađar ne postoji“ itd) (Ilić, Keveždi, 2012: 8-9). Poslednji prijavljeni incident u 2012. godini dogodio se 21. oktobra, kada su dvojica mladića srpske nacionalnosti pretučena od strane sedmorice mladića mađarske nacionalnosti koji su nosili nacistička obeležja, a incidenti nisu počeli da jenjavaju ni početkom 2013. godine. U noći između 26. i 27. januara u dva navrata su pretučena petorica mladića mađarske nacionalnosti. Sve učestaliji incidenti doveli su do sastajanja predsednika Vlade Srbije i ministra unutrašnjih poslova Ivice Dačića i predsednika Skupštine Vojvodine Ištvana Pastora 16.02.2013. godine, kada je dogovoreno da u opštinama u kojima je dolazilo do međuetničkih incidenata prema potrebi budu angažovani i pripadnici Žandarmerije (Tanjug, 16. 02.2013: <http://www.tanjug.rs/novosti/77373/dacic-i-pastor--preuzeti-mere-za-bezbednost-u-vojvodini.htm>).

Sažeti nalazi do sada objavljenih rezultata osnovne teme

Prema rezultatima istraživanja Centra za razvoj civilnog društva iz Zrenjanina, kada je reč o spremnosti građana Temerina da govore o incidentima, ne dovodi se u pitanje stvarna informisanost, jer u naselju veličine kakva je ova sredina meštani su izuzetno dobro obavешteni o lokalnim zbivanjima. Dakle, reč je o *spremnosti* da se o incidentima govori. Na pitanje „Koji su Vam slučajevi ove vrste nasilja poznati?“ u prvom rangu odgovora 11% ispitanika je odbilo da odgovori, a njih 7% je izjavilo da za takve slučajeve ne zna. Čak 61% ukupnog broja ispitanika pomenulo je tuče, dok je 7% ispitanika pomenulo zverski pokušaj ubistva mladića srpske nacionalnosti 2004. godine. U drugom i trećem rangu odgovora ovaj slučaj zbirno pominje samo nešto preko 2% ispitanika, što znači da je on ili jedini, a ujedno i najvažniji slučaj nasilja, ili se „gubi“ u tučama. Ono što upada u oči jeste da posmatrano prema nacionalnosti ispitanika nema značajnijih razlika u odgovorima na ovo pitanje (Ilić, Keveždi, 2012: 9-10).

Kada govore o uzrocima koji dovode do incidenata, nema razlike između Srba i Mađara. Naime, nacionalizam kao uzrok se ređe pominje, može se reći i ignoriše, te se kao glavni uzrok u najvećem broju slučajeva navodi zloupotreba alkohola i opijata (Ilić, Keveždi, 2012: 10-11). Na ravni svakodnevnog iskustva, nacionalizam je postao nešto što se podrazumeva. Smatra se da je „prirodno“ imati etnički identitet i da je to jedan od osnovnih ljudskih identiteta. Isto tako, postojanje nacionalizma kao usvojene navike u konsolidovanim nacijama jeste nešto što je „prirodno“ i što se ne dovodi u pitanje, nažalost, ni u mnogim sociološkim analizama koje se bave fenomenom nacija i nacionalizma (Bilig, 2009: 73-88). Sem toga, reč je i o psihološki delikatnom fenomenu, jer uvek uključuje pitanje odgovornosti pripadnika svoje grupe.

Nepostojanje etničke diskriminacije ne isključuje nužno postojanje percipiranja iste. Naime, društvena (ili kolektivna) svest deluje i kada je lažna, posebno ako je praćena osećanjem grupne (a u ovom slučaju nacionalne) ugroženosti. Kako bi se probila barijera konformizma, u istraživanju je namerno postavljeno sugestivno pitanje „U čemu se vidi nacionalna diskriminacija u Vašoj opštini?“. Približno jedna trećina ispitanih Srba i isto toliko mađarskih ispitanika odgovorilo je da nema diskriminacije. S obzirom na raširen konformizam u međunacionalnim sredinama, dozvoljeno je tumačiti ovaj nalaz u smislu da dve trećine ispitanika smatra da nacionalna diskriminacija postoji, nezavisno od njihovih konkretnih odgovora. A što se njih tiče, ocenu da su Mađari privilegovani iznelo je 10% Srba i 2% Mađara, dok je 9% Mađara izjavilo da su Srbi ti koji su privilegovani. Udeo ispitanika srpske nacionalnosti koji zamera Mađarima što govore mađarski jezik na javnim mestima iznosi 6% (Ilić, Keveždi, 2012: 12-13). Analizirajući odgovore na ovo pitanje jasno se može uočiti da kod značajnog broja pripadnika obe nacionalne grupe postoji uverenje da su diskriminisani prilikom

zapošljavanja, posebno u organima samouprave i javnim preduzećima, a značajan broj ispitanih Srba posebno zamera Mađarima što javno upotrebljavaju svoj jezik ili što slabo poznaju srpski jezik. Pri tom posebno treba imati u vidu da u uslovima privredne krize zaposlenje u državnoj službi i po sigurnosti posla i po visini prihoda predstavlja vrlo poželjan resurs etničkog i drugog takmičenja.

Usko povezano sa prethodnim pitanjem, a od ključnog značaja jeste pitanje koje je glasilo „Šta biste voleli da pripadnici drugih nacija promene u svom ponašanju da biste se osećali sigurnije?“. Tako je zadovoljstvo svojim komšijama izrazilo 14% Mađara i 19% Srba. Više poštovanja zatražila je gotovo polovina (48%) ispitivanih Mađara, dok je kod Srba taj broj znatno manji (18%), 10% Srba želi da Mađari ne pričaju na mađarskom jeziku, dok 8% ističe značaj učenja srpskog jezika. Zahtev za prilagođavanjem Srbiji navodi 14% Srba i 4% ispitanih Mađara, dok se zahtev za „vraćanjem“ Mađara u Mađarsku javlja kod nešto više od 1% ispitanika srpske nacionalnosti (Ilić, Keveždi, 2012: 13-14). Pitanje mađarskog jezika uopšte je vrlo važno sa socioekonomske strane. Ukoliko se kao uslov za zaposlenje u nekoj opštini i preduzećima i ustanovama kojima je ona osnivač postavi znanje i većinskog i manjinskog jezika, pripadnici etničke većine, a u Temerinu su to Srbi, postaju inherentno veoma hendikepirani, a Mađari povlašćeni. Radi se o tome da temerinski Mađari, posebno oni mlađi, loše znaju srpski jezik, ali da Srbi iz opštine Temerin praktično uopšte ne znaju mađarski jezik. Iza „jezičkog pitanja“ (a upotreba mađarskog na javnom mestu često je neposredni povod etničkih incidenata) nalaze se sasvim realni socioekonomski interesi velikog broja ljudi u društvenoj utakmici. To što je ova utakmica sve teža i sve manje regularna dodatno povećava značaj ovog pitanja.

Veoma raširen šovinizam kod Srba i neiskrenost kod Mađara je lako uočljiva, jer su temerinski Mađari u najvećem broju slučajeva izjavili da pripadnicima manjina treba obezbediti građanska prava, 18% zagovara i posebna manjinska prava, a 5% smatra da pripadnici manjina imaju već i suviše prava. Sa druge strane, temerinski Srbi čak u 47% slučajeva smatraju da pripadnici manjina već imaju i suviše prava, 23% smatra da pripadnicima manjina treba obezbediti građanska prava, dok 3% misli da pripadnici manjina treba da uživaju posebna manjinska prava. Ovakvi odgovori mogu se objasniti time da i neiskrenost i šovinizam mogu biti povezani sa osećanjem nacionalne ugroženosti, bez obzira na osnovanost ovakvih osećaja (Ilić, Keveždi, 2012: 16-20). Osećanje nacionalne ugroženosti mereno je pitanjima koja su se odnosila na viđenje položaja sopstvene nacije i stanja međunacionalnih odnosa, kao i pitanjem sagledavanja perspektive sopstvene nacije u skoroj budućnosti. Odgovori pokazuju da ispitanici mađarske nacionalnosti znatno povoljnije ocenjuju međunacionalne odnose u Vojvodini nego položaj vlastite nacije, a znatan broj uočava i specifičnost Temerina kao posebno delikatne zajednice. Iz poređenja odgovora srpskih i mađarskih ispitanika može se zaključiti da Srbi koji žive na teritoriji opštine Temerin manje značaja pridaju lokalnim incidentima nego Mađari. Ipak, Srbi dvostruko češće od Mađara procenjuju

međunacionalne odnose u Vojvodini kao loše. Dakle, Srbi se osećaju ugroženijima u Vojvodini, a Mađari u Temerinu (Ilić, Keveždi, 2012: 14-15). Kada su u pitanju perspektive sopstvene nacije u skoroj budućnosti, kod pripadnika mađarske nacionalnosti uočljiv je optimizam (41% ima povoljna očekivanja, 13% je pesimistički nastrojeno), dok kod pripadnika srpske nacionalnosti dominira pesimizam (povoljna očekivanja ima 25%, a nepovoljna 35% ispitanika). Ipak, bitno je zapaziti da, ma koliko ove procene bile (ne)realne, nacionalni pesimizam nije teško preobratiti u agresiju prema pripadnicima druge nacionalne grupe (Ilić, Keveždi, 2012: 14-15).

Uticaj socijalnih činilaca na viđenje bliže i dalje prošlosti u ispitivanoj sredini

Određivanje poželjnog stanja u prošlosti države, svedoči o sadašnjim željama stanovnika Temerina, dok ukazivanje na najveću, do sada počinjenu, grešku u političkoj sferi omogućava operacionalizaciju pojma političkog neprijatelja, što nudi dalju analizu veze između doživljaja socijalnih i nacionalnih problema. Na pitanje „Kada je po Vašem mišljenju napušten obećavajući put razvoja i koja je najveća greška koja je do sada počinjena u našoj politici?“ građani opštine Temerin su saglasni da je to raspad Jugoslavije i devedesete godine prošlog veka (23%), dok su ostali odgovori raspršeni, pa tako ima onih koji smatraju da je najveća greška formiranje sadašnje Vlade 2008. godine (7,2%), promene 2000-tih (6,8%, najviše u smislu nedostatka drastičnih promena, odnosno kako jedan ispitanik navodi „nedostatak 6. oktobra“), ubistvo Zorana Đinđića 2003. godine (6,4%) ili pak celokupni period nakon Titove smrti (4,4%). Ukoliko se saberu ove frekvencije, vidi se da jedni žale za socijalizmom, a drugi za modernim („ne-pljačkaškim“) kapitalizmom.

Posmatrano prema nacionalnosti ispitanika, i Mađari i Srbi najviše navode raspad Jugoslavije i devedesete, s tim što je udeo Mađara koji su kao viđenje najveće greške u dosadašnjoj politici zemlje naveli upravo raspad SFRJ i period nakon devedesetih neuporedivo veći (posebno proporcionalno posmatrano, jer u celokupnom uzorku dominiraju Srbi) i iznosi skoro 40%, dok udeo Srba iznosi 17,6%, što znači da je kod mađarskih ispitanika momenat nacionalne ravnopravnosti dominantan u odnosu na sigurnost i dobro materijalno stanje iz vremena socijalizma. Sa druge strane, kod pripadnika srpske nacionalnosti odgovori su dosta raspršeniji, a najfrekventniji su raspad SFRJ (17,6%), formiranje sadašnje Vlade 2008. (kao i kod mađarskih ispitanika, udeo je 7,1%), promene 2000-tih i Đinđićevo ubistvo (sa po 6%).

Može se izvesti zaključak da i srpski i mađarski Temerinci najveću grešku državne politike vide u raspadu prethodne države i godinama koje su usledile, s tom razlikom što Mađari dodatno naglašavaju kao prekretnicu Titovu smrt. Kao

objašnjenje može poslužiti činjenica da su u SFRJ bili razvijeni visoki standardi u oblasti kolektivnih prava nacionalnih manjina. Ispitani Srbi se, posmatrano prema ovom indikatoru, očitno osećaju manje ugroženo nego kada se posmatraju preko odgovora na direktno pitanje o položaju vlastite nacije. Naime, pripadnici nacionalnih manjina, uključujući i najbrojniju nacionalnu manjinu, nakon raspada Jugoslavije suočavaju se sa brojnim preprekama prilikom ostvarivanja svojih prava, koja su im u prethodnom periodu bila garantovana, jer je jezik nacionalne manjine bio ne samo jedan od zvaničnih jezika autonomne pokrajine, već je bio u slobodnoj upotrebi na teritoriji cele države i u federalnim institucijama.

Sa dolaskom Slobodana Miloševića na vlast, prava nacionalnih manjina su redukovana zakonskim izmenama. Zakon o službenoj upotrebi jezika i pisama iz 1991. godine prepušta opštinama da same donesu odluku o uvođenju jezika i pisama nacionalne manjine u službenu upotrebu, a 1991. godine je i bitno smanjen broj škola sa obrazovanjem na jezicima manjina. Nakon promena 2000-tih osnovni pravni propisi, kojima je uređen položaj nacionalnih manjina, su međunarodni pravni propisi, kao i Savezni zakon o zaštiti prava i sloboda pripadnika nacionalnih manjina iz 2002. godine i Zakon o nacionalnim savetima iz 2009. godine. Međutim, problem u vezi sa međunarodnim pravnim propisima u oblasti zaštite prava pripadnika nacionalnih manjina, od kojih je najvažnija Okvirna Konvencija saveta Evrope iz 1994. godine, jeste to što se u njima koriste uslovne i rastegljive formulacije, ne bi li ih prihvatio što veći broj zemalja (Manić, 2011: 349-350).

Nezadovoljstvo građana Temerina sadašnjim stanjem Srbije ogleda se u odgovorima na pitanje „Koji su po Vašem mišljenju najvažniji problemi sa kojima se naša zemlja sada suočava?“. U prvom rangu odgovora najviše ima onih koji misle da je to nezaposlenost (29,3%) i siromaštvo (10,8%), dok korupciju i kriminal zbirno ističe 7,6% ispitanika. U drugom, a posebno trećem rangu raspršenost je velika, no zbirno posmatrano ova dva ranga beleže sledeće odgovore kao najzastupljenije: siromaštvo (18%), korupcija (11%), nezaposlenost (10%), kriminal (5,6%), obrazovanje koje nije besplatno (4,4%). Međunacionalne odnose kao najvažniji problem u prvom rangu navela su samo dva ispitanika, u drugom jedan i u trećem dva ispitanika. Posebno je zanimljivo to da su u prvom rangu odgovora, iako se samo u dva slučaja kao najveći problemi sa kojima se suočava Srbija navode međunacionalni odnosi, oba odgovora dobijena od mađarskih respondenata (jedan od njih je izjavio da se u proteklih godinu dana odricao vitalnih potreba, pa i pored toga, nije naveo kao najveći problem zemlje egzistencijalne probleme, već međunacionalne odnose, što govori o silini nacionalističkih osećaja, moguće podstaknutih i samim učešćem u fizičkim sukobima), dok svi koji su rekli da je to kriminal (1,6%) su respondenti srpske nacionalne pripadnosti, što govori o osećanju nacionalne ugroženosti u državi kod etničkih Mađara i normalizovanju nacionalizma kod etničkih Srba.

Uticaj socijalnih činilaca na viđenje položaja sopstvene nacije

Do produbljiivanja svesti o položaju svoje nacionalne grupe dolazi kada se ona poveže sa svešću o položaju drugih nacija na istom prostoru i o odnosima sa njihovim pripadnicima, potom sa svešću o uslovima u kojima se odvija etničko takmičenje i predstavi da li je to takmičenje pod ravnopravnim uslovima ili nije, kao i o shvatanju glavnih „neprijatelja“ vlastite nacije, ne nužno personalizovanih, izraženog kroz pogled na osnovne smetnje da se položaj vlastite nacije poboljša. Logika istraživanja nacionalne svesti prati ovaj način dekomponovanja viđenja položaja vlastite nacije preko postavljanja sukcesivnih pitanja i eventualnih ukrštanja na njih dobijenih odgovora.

Pitanje kojim će biti meren materijalni položaj ispitanika glasilo je „Čega ste u toku proteklih godinu dana Vi ili članovi Vaše porodice morali da se odreknete?“⁷. Očekivano, najveći broj ispitanika obe nacionalnosti izjavio je da se ne odriče ničega (40,9%), luksuznih potreba se odriče njih 33,6%, svakodnevnih potreba koje nisu vitalne 18,2%, dok se vitalnih potreba odriče 6,1% ispitanika. Kako se najveći broj Srba ne odriče ničega (47,5%), a Mađari luksuznih potreba (43,6%), sledi i da je materijalni položaj temerinskih Srba povoljniji, što zbog blizine Novog Sada ne iznenađuje, a šanse da nađu zaposlenje u Novom Sadu za Srbe su veće, jer ne postoji jezička barijera sa kojom se suočavaju prilikom traženja posla u samom Temerinu.

Ono što je posebno bitno, jesu rezultati koji se dobijaju ukoliko se isti problem posmatra iz drugog ugla. Od ukupnog broja Mađara koji su izjavili da se odriču vitalnih potreba samo jedan ispitanik smatra da su međunacionalni odnosi u opštini Temerin dobri. Takođe, oni Mađari koji se ne odriču ničega, odnosno koji su zadovoljni svojim materijalnim položajem, smatraju da su ovi odnosi u opštini Temerin loši, čak 66,7%, dok 16,7% misli da su ovi odnosi dobri. Slična je situacija i sa odricanjem od luksuznih potreba: polovina ispitanika međunacionalne odnose ocenjuje kao loše, a 33,3% kao dobre. Dakle, pripadnici mađarske nacionalnosti, bez obzira na svoj materijalni položaj smatraju da su međunacionalni odnosi u Temerinu loši.

Slični rezultati se dobijaju kada se pogledaju odgovori ispitivanih Srba. Oni koji se ničega ne odriču smatraju da su međunacionalni odnosi u Temerinu loši (44,2%, udeo onih koji imaju oprečno mišljenje je 30,2%), oni koji se odriču luksuznih potreba vide međunacionalne odnose kao dobre (50%, naspram 37,5% onih koji misle da su ovi odnosi napeti i loši), dok su srpski ispitanici koji se odriču pravih vitalnih potreba podjednako ocenili ove odnose kao dobre, odnosno loše

⁷ Kako je pitanje bilo zatvoreno i kako je izvesno da ponuđene alternative mogu značiti različite stvari za različite ispitanike, zadatak istraživača jeste, između ostalih, da prepozna ova međusobno različita značenja koja ispitanici pridaju izabranoj alternativi. Odgovori na ovo pitanje, iako subjektivne prirode, no u nedostatku objektivnih pokazatelja, biće korišćeni u analizi kao jedan od ključnih socijalnih činilaca koji utiču na viđenje svoje i drugih nacija, kao i na same etničke sukobe u Temerinu.

(44,4%). Na kraju, i temerinski Mađari i temerinski Srbi koji se odriču svakodnevnih potreba koje nisu vitalne slažu se da su međunacionalni odnosi dobri (udeo obe nacionalne grupe je po 50%). Dakle, oba poduzorka jasno pokazuju da ne postoji korelacija između materijalnog položaja ispitanika i percepcije stanja međunacionalnih odnosa u opštini Temerin, a gotovo identični rezultati dobijaju se i kada se materijalni standard ispitanika ukrsti sa percepcijom budućnosti sopstvene nacije. Reč je o tome da i mađarski ispitanici koji se ne odriču ničega i oni koji se odriču bilo luksuznih, bilo svakodnevnih potreba koje nisu vitalne, svakako vide budućnost svoje nacije kao svetlu (odgovarajući udeli su 66,7%, 52,9% i 63,6%). Ni kod ispitivanih Srba materijalna situacija ne određuje opažaj nacionalne budućnosti, već je samo smer očekivanja različit – bez obzira na to da li odricanje postoji ili ne, respondenti imaju loša očekivanja u pogledu srpske nacije u skoroj budućnosti.

Međutim, mađarski ispitanici, koji gaje pozitivna očekivanja, smatraju da je njihov položaj u Vojvodini dobar (52,2%), a najveći broj onih koji ne vide svetlu budućnost svoje nacije smatra da im je položaj u Vojvodini ugrožen (57,1%). Srpski ispitanici koji misle da su perspektive njihove nacije povoljne, misle i da je njihov položaj u Vojvodini dobar (62,2%), a oni koji se ne slažu sa njima misle da je njihov položaj u Vojvodini ugrožen i težak (47,6%). Drugim rečima, s obzirom na to da se, kao što je već izneto, Mađari osećaju ugroženijima u Temerinu, a Srbi u Vojvodini, ipak na sagledavanje perspektiva i budućnosti svoje nacije ispitanici prevashodno uzimaju u obzir položaj sopstvene nacije u Vojvodini, a ne u Temerinu. Ovo se da uočiti i zbirnim posmatranjem svih ispitanika – oni koji svoj položaj ocenjuju kao dobar u Vojvodini, imaće i pozitivnu sliku budućnosti svoje nacije (60%), a oni koji ga ocenjuju kao loš, gajiće pesimistična raspoloženja (47,9%).

Uticaj socijalnih činilaca na viđenje položaja drugih nacija i njihovih prava

Pitanje koje se nameće jeste koji činioци doprinose raširenom šovinizmu kod srpskih ispitanika i neiskrenosti kod mađarskih ispitanika, jer su temerinski Mađari u najvećem broju slučajeva izjavili da pripadnicima manjina treba obezbediti građanska prava, dok temerinski Srbi čak u 47% slučajeva smatraju da pripadnici manjina već imaju i suviše prava. A kada su u pitanju odgovori ispitanika mađarske nacionalnosti, treba imati u vidu da oni imaju manjinska prava koja su priznata zakonom i primenjivana u praksi, koja oni, navodno, ne žele. Sama njihova neiskrenost je indikativna i govori o raširenoj bojazni među njima. Ukoliko se ovakvi odgovori ispitanika obe nacionalnosti pokušaju objasniti uticajem materijalnog standarda na viđenje prava drugih nacija, dobijaju se sledeći rezultati. Naime, pripadnici mađarske nacionalne manjine, bez obzira na svoj materijalni standard, svakako smatraju da bi pripadnicima nacionalnih manjina trebalo obezbediti sva građanska prava. Takođe, temerinski Srbi svakako smatraju da pripadnici nacionalnih manjina već imaju i suviše prava, bez obzira da li se odriču

luksuznih potreba (50%), svakodnevnih potreba koje nisu vitalne (50%), pravih vitalnih potreba (55,6%) ili se pak ničega ne odriču (45,3%)⁸.

Ipak, ovakvi odgovori mogu se objasniti time da i neiskrenost i šovinizam mogu poticati iz osećanja nacionalne ugroženosti, što analiza i pokazuje. Udeo ispitanika Mađara koji smatraju da nacionalnim manjinama treba obezbediti i posebna nacionalna prava, a međunacionalne odnose u Temerinu vide kao loše iznosi 60%, dok je udeo onih koji smatraju da im treba obezbediti sva građanska prava 52%, a pritom međunacionalne odnose u Temerinu ocenjuju kao loše. Udeo ispitanika srpske nacionalnosti, koji smatraju da nacionalne manjine već imaju i suviše prava, a međunacionalne odnose u opštini Temerin ocenjuju kao loše iznosi 51,2%; oni koji se zalažu za posebna manjinska prava (60%) i oni koji se zalažu za obezbeđivanje svih građanskih prava nacionalnim manjinama (51,2%) međunacionalne odnose u Temerinu vide kao dobre. Dâ se izvesti zaključak da osećanje nacionalne ugroženosti ima uticaj na viđenje prava nacionalnih manjina, ali samo ukoliko ovo osećanje postoji, odnosno ne postoji u mestu stanovanja. Drugim rečima, Mađari i Srbi će svoju budućnost sagledavati na osnovu percepcije međunacionalnih odnosa u Vojvodini, dok će njihov doživljaj drugih nacija i prava koja im pripadaju više zavisiti od ličnog iskustva i osećanja nacionalne ugroženosti u Temerinu, što direktno opovrgava pretpostavku razvojnih teorija o smanjenju nacionalne netrpeljivosti u industrijalizovanim područjima.

Jedan od činilaca koji utiču na permisivnost, odnosno rigidnost u „davanju“ prava drugim nacijama jeste i starost ispitanika. Zbirno posmatrano, ispitanici mlađi od 22 godine su zadojeni netrpeljivim nacionalizmom pa je najveći udeo (43%) onih koji smatraju da nacionalne manjine već imaju i suviše prava. U oba podzokna pravilnost se potvrđuje - što su ispitanici mlađi, raste i verovatnoća da je nacionalizam izraženiji. Tako mladi Srbi u najvećem broju smatraju da pripadnici drugih nacionalnosti već imaju i suviše prava (49,4%), a i od svih onih koji su rekli da pripadnici drugih nacionalnih grupa već imaju i suviše prava ponovo je najveći broj među mladima (52,4%); od ukupnog broja Mađara koji su mišljenja da nacionalnim manjinama treba obezbediti i posebna manjinska prava, najveći broj njih upravo potiče iz najmlađe kohorte (60%). Ipak, iako sa smanjenjem broja godina ispitanika raste verovatnoća da postoje gorljivi nacionalistički osećaji, takođe raste i verovatnoća da ispitanici nisu upoznati sa problemima vezanim za manjinska prava (od svih onih koji tvrde da nisu upoznati sa ovim problemom najveći broj njih, tačnije 67,7%, rođeno je 1990. godine ili kasnije). Drugim rečima, mladi su ili nezainteresovani ili ukoliko su zainteresovani, onda su nacionalistička osećanja i netrpeljivost veoma izraženi, što je u suprotnosti sa stavom zagovornika razvojnih

⁸ Na samoj granici za statističko posmatranje nalaze se i odgovori ispitanika koji tvrde da nisu upoznati sa ovim problemom (20 ispitanika srpske i dva ispitanika mađarske nacionalnosti), što može biti, imajući u vidu da je gotovo nemoguće da nisu upućeni u ovaj problem s obzirom na postojanje incidenata, rezultat želje da se iskaže otvoreno nepoverenje prema bilo kojoj vrsti istraživanja i uplitanja „eksternog“ faktora u međunacionalne odnose u njihovom mestu stanovanja.

teorija da će snage modernizacije dovesti do porasta tolerancije kod mladih (Bakić, 2006: 238).

Uticaj socijalnih činilaca na etničke incidente u Temerinu i njihovi uzroci

Materijalni standard ispitivanih na prvi pogled ima uticaja na zapažanje oblika nasilja u opštini Temerin koje počiva na međunacionalnoj netrpeljivosti. Naime, bez obzira na materijalni položaj ispitanika, kao najčešći oblici nasilja javljaju se tuče u sva tri ranga odgovora (u prvom je to 61,5%, u drugom 25,1%, a u trećem rangu 7,7% ispitanika), no sudeći prema sadržaju odgovora, ispitanici boljeg materijalnog standarda kao nasilje doživljavaju i ne-nasilne oblike nacionalne diskriminacije. Ipak, poželjno je prisetiti se da informanti nisu u potpunosti iskreni niti objektivni kada govore o merama odricanja na planu potrošnje, kao i da su Srbi ti koji kažu da se u najvećem broju slučajeva ne odriču ničega, iz čega sledi da su zapravo većinski Srbi osetljiviji na različite oblike nasilja, što se da objasniti osećanjem nacionalne ugroženosti, a možda i njihovom manjom izloženošću grubom fizičkom nasilju, što otvara perspektivu za druge oblike diskriminacije. U prilog prvom tumačenju, Srbi koji smatraju da je položaj njihove nacije u Vojvodini ugrožen, pored tuča razlikuju i druge oblike nasilja (iako su odgovori raspršeni) i to zbirno: u prvom rangu (19,3% navodi i ostale oblike nasilja a ne samo tuče), u drugom rangu odgovora (21%), u trećem rangu odgovora (9,6%). Mađarski ispitanici sa druge strane, čak i oni koji smatraju da je njihova nacija ugrožena u Vojvodini, samo u pet slučajeva navode ostale oblike nasilja (a ne samo tuče) u prvom rangu odgovora, a isti broj ispitanika se javlja i kod onih koji smatraju da položaj mađarske nacionalne manjine u Vojvodini nije ugrožen.

Bez obzira na materijalni standard, ispitanici svakako smatraju da se glavni izvršioци incidenta nalaze među omladinom. Razlike nema ni ukoliko se posmatraju poduzorci prema nacionalnoj pripadnosti. Ekstremističke grupe, kao što su Pokret 64 županije, Obraz, Nacionalni stroj, nalaze se u svesti ispitanika i iako udeo onih koji kao izvršioce incidenta vide upravo ove nacionalističke organizacije nije veliki (7,6%), prevagu među ovakvim odgovorima odnose ispitanici srpske nacionalnosti – od ukupnog broja onih koji smatraju da su izvršioци incidenta ekstremističke grupe 73,7% su pripadnici srpske nacionalnosti, a 26,3% pripadnici mađarske nacionalnosti. Iz navedenog možemo zapaziti da, barem delimično, ispitivani Srbi žele da odgovornost za incidente prebace sa svoje nacije isključivo na krajnje nacionaliste, dok ispitivani Mađari ovu razliku ne prave, već je neprijatelj sveden na etnički „Drugog“. Najzad, uočljive razlike u dobijenim odgovorima na ovo pitanje postoje s obzirom na starosnu dob ispitanika i još jednom se ovde izdvajaju najmlađi ispitanici. Reč je o tome da među ispitivanim Temerincima koji smatraju da se izvršioци incidenta nalaze među pripadnicima mađarske nacionalne manjine 61,5% dolazi upravo iz najmlađe starosne kategorije. Ispitivani Mađari, koji izvršioce

incidenata nalaze isključivo među „Srbima“ (kada se kao odgovori na postavljeno pitanje navode generalno „Srbi“ ili „Mađari“ u svesti pripadnika jedne etničke grupe postoji jasna distinkcija u odnosu na „Druge“) takođe dolaze iz dve najmlađe starosne grupacije u uzorku. Mišljenje da se počinioci incidenata nalaze kod pripadnika i jedne i druge etničke grupe zagovaraju stariji ispitanici, skoro 77%, dok ekstremističke grupe pominju sve tri starosne kategorije.

Posebno je zanimljivo da navijače i huligane navode gotovo isključivo pripadnici najmlađe kohorte (iako je ukupno samo osam ispitanika kao svoj odgovor navelo navijače i huligane, čak šest ovakvih odgovora dali su ispitanici mlađi od 22 godine), što znači da oni među sobom razlikuju kao posebnu subkulturu pripadnike navijačkih grupa, dok su za starije ispitanike svi oni samo „omladina“. Međutim, kako objasniti ovako visok stepen, najčešće destruktivnih, nacionalističkih osećanja među najmlađima? Jedan od odgovora svakako može biti hipoteza da su mladi podložni pregrejanim nacionalističkim osećajima (iako kao i svaka druga ideologija, pa tako i nacionalistička, ne bira pol niti starost svojih sledbenika), kako zbog svog neiskustva i sklonosti ka rigidnijim stavovima, tako i zbog mladalačkog žara i nacionalističke opijenosti, bez obzira na broj svakodnevnih kontakata sa pripadnicima druge etničke grupe. Sa druge strane, kao jedan od agensa socijalizacije javlja se i porodica. Mladi su svoje stavove oblikovali i u porodičnoj grupi, pa se može reći da su stariji ispitanici davali društveno poželjnije odgovore, možda s obzirom na godinama uslovljen temperament, a možda i zbog većeg socijalnog iskustva, ali svoje stavove i mišljenja prenose na svoje potomke.

Kada je reč o inspiratorima incidenata, materijalni standard još jednom ne utiče na frekvenciju dobijenih odgovora. Može se zapaziti da i Srbi i Mađari uočavaju politički faktor i uopšte politizovanje etničkih različitosti kao jednu od determinanti koja dovodi do nacionalne netrpeljivosti. Osećanje nacionalne ugroženosti utiče na viđenje inspiratora incidenata, pa oni koji smatraju da je položaj njihove nacije ugrožen, razlikuju veći broj inspiratora incidenata od onih koji misle da su međunacionalni odnosi dobri (bez obzira da li se ocena međunacionalnih odnosa daje za područje Temerina ili Vojvodine). Značajno je primetiti da je svest o postojanju, bez obzira da li je ona objektivna ili ne, ekstremističkih grupa u Temerinu, raširena kod respondenata obe posmatrane etničke grupe, ali i da je, posmatrano prema ovom pokazatelju, veći udeo onih koji se osećaju ugroženijima u svom mestu stanovanja. Sa druge strane, Srbi navode ove grupe i kada se osećaju ugroženima u Vojvodini i kada se tako ne osećaju (u prvom slučaju 17,7%, u drugom 3,7%), dok ih Mađari navode samo ukoliko se osećaju ugroženima u Vojvodini (14,3%).

Dakle, ukoliko ispitanici kao inspiratore međuetničkih incidenata vide ekstremističke grupe (mada bi trebalo imati na umu da najveći broj ispitanika tvrdi da ne zna ko su inspiratori etničkih sukoba, a da su ostali odgovori prilično rasuti), raste verovatnoća da svoj nacionalni položaj doživljavaju kao loš i da su to

pripadnici srpske nacionalnosti. Reč je upravo o pripadnicima srpske nacionalnosti, jer Mađari gotovo da ne navode navijače i huligane, dok se oni pominju kod ispitivanih Srba, što govori da u svesti pripadnika srpskog etničkog korpusa postoji jasna distinkcija između ekstremističkih grupa i navijača i huligana, dok kod mađarskih ispitanika ove razlike nema, te su oni očigledno poslednje okarakterisali kao pripadnike ekstremističkih organizacija. Takođe, udeo onih koji kao inspiratore incidenata vide političke partije jeste nešto veći kod ispitanika koji smatraju da je njihova nacija ugroženija, ali nije zanemarljiv ni kod onih koji položaj svoje nacije vide kao dobar. Iz toga sledi, zapravo, da ispitanici, bez obzira na nacionalnu pripadnost ili osećanje nacionalne ugroženosti, smatraju da političke partije potpiruju netrpeljivost različitih etničkih grupa, što u stvari govori o njihovom stavu o opštijoj društveno-političkoj nestabilnosti zemlje u kojoj žive.

S obzirom na raširen nacionalizam u opštini Temerin, oličan upravo u permanentnim etničkim sukobima poslednjih godina, neočekivano je da najveći broj ispitanika (35,7% Mađara i 35,2% Srba) ne vidi nikakve oblike diskriminacije u Temerinu, sem ukoliko se ne radi o njihovoj neiskrenosti. Međutim, udeo onih koji daju neodređene odgovore, a koji potvrđuju postojanje diskriminacije, veliki je – 29,5% mađarskih i 15,9% srpskih ispitanika (imajući na umu da se Mađari osećaju ugroženijima u Temerinu, razumljivo je i da je ovaj udeo veći kod mađarskih respondenata). Nizak materijalni standard ispitanika uslovljava odgovore koji upućuju na neki oblik diskriminacije, jer oni koji se odriču pravih vitalnih potreba ili jasno upućuju na privilegije (za koje misle da ih uživaju) pripadnika druge nacionalnosti ili daju neodređene odgovore koji upućuju na postojanje diskriminacije. Nizak materijalni standard povezan je najčešće sa slabo plaćenim poslom ili nezaposlenošću, te se može konstatovati da su ispitanici skloni okrivljavanju pripadnika druge nacionalnosti za svoj položaj. Zaista, u razgovoru sa ispitanicima, oni su se žalili da prilikom traženja zaposlenja poslodavcima jedne nacionalnosti nije strano da odbijaju kandidate druge nacionalnosti i da je pravilo da se zapošljavaju pripadnici iste etničke grupe. Pozivajući se na teoriju etničkog takmičenja, može se osnovano pretpostaviti, a na osnovu analize odgovora i zaključiti, da je ovo jedan od razloga izbijanja incidenata, jer su oba preduslova koja teorija navodi zadovoljena – etnički Srbi se osećaju diskriminisano, a pritom osećanje jezičke diskriminacije donosi korist samo jednoj strani, u ovom slučaju Mađarima, što bi moglo upućivati i na teoriju unutrašnjeg kolonijalizma, no kako se ipak ne radi o kulturnoj podeli rada, u smislu da su za pripadnike jedne etničke grupe rezervisana određena zanimanja, pre se pomenuti fenomen može objasniti teorijom etničkog takmičenja. Takmičarski model nastaje upravo kao posledica modernizacije, jer se ljudi bore za određena dobra i sve oskudnije resurse, te je razumljivo postojanje osećanja nacionalne ugroženosti u samom mestu stanovanja, kao i snaga etničkog vezivanja, koja ima pragmatičku korist.

Ipak, tvrdnju da su Srbi privilegovani ističu i Mađari koji se odriču luksuznih potreba, a tvrdnju da su Mađari privilegovani ističu i oni Srbi koji se ne odriču

ničega (42,1%), kao i oni koji se odriču luksuznih ili svakodnevnih, ali ne vitalnih potreba (zbirno 42,2%). Dakle, iako je pomoću instrumentalističkog pristupa moguće objašnjavati postojanje diskriminacije i osećaj nacionalne ugroženosti, kulturni činioци mogu pomoći u rasvetljavanju određene pojave. U tom smislu, mogla bi poslužiti primena etnosimbolističkog pristupa, koji naglašava upravo ove činioce u stvaranju jedne nacije (Bakić, 2006: 242-244). Međutim, imajući u vidu društveno-ekonomski kontekst javljanja incidenata, njihovu frekventnost, kao i vremenske tačke u kojima se isti događaju, izvesnije je da se kulturni elementi instrumentalizuju i koriste kao sredstvo razlikovanja samo po potrebi. Drugim rečima, iako kulturni činioци učestvuju u izgradnji nacionalnog identiteta, njihovo aktiviranje zavisi od konkretnih društvenih okolnosti.

Naposletku, (ne)postojanje nacionalne trpeljivosti može se sagledati kroz odgovore na pitanje „Šta biste voleli da pripadnici drugih nacija promene u svom ponašanju da biste se osećali prijatnije?“. Mađarski respondenti koji se odriču pravih vitalnih potreba zahtevaju više poštovanja prema pripadnicima druge nacije (60%), a srpski, pored zahteva za iskazivanjem poštovanja (33,3%), ističu i zahteve koji se tiču jezika – da temerinski Mađari nauče srpski jezik ili da ne pričaju mađarski na javnim mestima (zbirno 44,4%). Ipak, ove zahteve podvlače i ispitanici sa višim materijalnim standardom.

Zaključak

Rezultati ranijeg istraživanja pokazuju da se Srbi osećaju ugroženo u Vojvodini, a Mađari u Temerinu. U pogledu sagledavanja budućnosti svoje nacije, odgovori pripadnika mađarske nacionalne manjine su obojeni optimizmom, dok kod temerinskih Srba prevladava pesimizam, što je u potpunoj suprotnosti sa demografskim trendovima, jer pre dve decenije Srbi tek što su prelazili polovinu ukupnog broja stanovnika u Vojvodini, a deset godina kasnije njihov broj je porastao, dok je istovremeno udeo Mađara opao. Kao što ističe i teorija etničkog takmičenja, osećanje ugroženosti deluje kao realan činilac i kad za njega nema osnova u društvenoj stvarnosti, ali postoji realna težnja dominantne grupe da zadrži svoj položaj, iako bi demografski trendovi trebalo da budu dovoljan pokazatelj zagarantovanog dominantnog položaja. Bitno je primetiti da će ispitanici svoju budućnost sagledavati na osnovu percepcije međunacionalnih odnosa u Vojvodini, dok će njihov doživljaj drugih nacija i prava koja im pripadaju više zavisiti od ličnog iskustva i osećanja nacionalne ugroženosti u Temerinu. Na osećaj ugroženosti i opažaj budućnosti može uticati i strah od teritorijalnog povezivanja i autonomije opština sa mađarskom većinom. U tom smislu, za istraživača je bitno stalno kretanje između različitih analitičkih nivoa – mikrosredine kakva je Temerin, AP Vojvodine i Srbije (ili pak Evrope, s obzirom na činjenicu da je Mađarska u Evropskoj uniji), kao najšireg okvira.

Materijalni položaj temerinskih Srba je povoljniji, što zbog blizine Novog Sada ne iznenađuje, a šanse da nađu zaposlenje u Novom Sadu za Srbe su veće, jer ne postoji jezička barijera sa kojom se suočavaju prilikom traženja posla u samom Temerinu. Ipak, na etničke sukobe u Temerinu ne utiče siromaštvo sredine, te jednostavna teza da siromaštvo izaziva međunacionalne incidente biva opovrgnuta. Tako pripadnici mađarske nacionalne manjine bez obzira na svoj materijalni standard smatraju da bi pripadnicima nacionalnih manjina trebalo obezbediti sva građanska prava, dok Temerinski Srbi smatraju da pripadnici nacionalnih manjina već imaju i suviše prava. Istovremeno, u praksi se široko primenjuju posebna nacionalna prava, od kojih je i pravo na službenu upotrebu (mađarskog) jezika, koji Srbi ne znaju i ne žele da nauče, gde se i krije jedan od najvažnijih socijalnih ključeva celog „temerinskog problema“. Na ovom mestu jasno je opovrgnuta teorija modernizacije, odnosno potvrđena je valjanost pretpostavke instrumentalističkih teorija, jer povećana interakcija različitih etničkih grupa nije dovela do porasta tolerancije; naprotiv, osećanje nacionalne ugroženosti je dobilo na značaju.

Premda je nacionalna netrpeljivost uočljiva gotovo kod svih ispitanika, loš materijalni položaj povećava verovatnoću da za isti budu okrivljeni pripadnici druge nacionalnosti, što je usko povezano sa tržištem rada, posebno imajući u vidu blizinu Novog Sada kao mesta u kome postoje veće mogućnosti zapošljavanja u odnosu na manje mesto, a u sredini kakva je Temerin i sa problemom upotrebe jezika, jer je za dobijanje posla u Temerinu neophodno poznavanje i jezika nacionalne manjine⁹. Materijalni položaj ispitanika nema uticaja na percepciju o tome ko su izvršioi incidenata. Ekstremističke grupe se nalaze u svesti ispitanika, pre svega srpskih, čime se brem delimično odgovornost za incidente prebacuje na samo jedan deo nacije, dok mađarski ispitanici jasno ukazuju na etnički „Drugog“.

Sažeto rečeno, socijalne osnove sukoba ima u vrlo visokoj meri između grupa kao celina, prvenstveno u vidu etničkog takmičenja oko javne upotrebe jezika. Sa jedne strane, iako je dvojezičnost uslov prema postojećim zakonima¹⁰, Srbi ne žele da uče mađarski jezik, ali sa druge strane, ni mladi Mađari ne žele da uče (ili da primenjuju) srpski jezik, čime sami sebe depriviraju i generišu potencijal da u budućnosti zaista bude zastupljena svojevrсна kulturna podela rada. Jednostavna teza da materijalni položaj uslovljava nacionalnu netrpeljivost, bar kada je u pitanju tzv. „temerinski problem“, ne stoji. Polazište interakcionističkog pristupa je potvrđeno, jer postoji jasna dihotomizacija, stalno snažena osećajem etničke

⁹ Značaj koji jezik kao etničko obeležje ima na jačanje identiteta etničke grupe uočava se i u incidentu iz avgusta 2012. godine, a na koji je reagovao mađarski pisac Laslo Vegel i pokušao da skrene pažnju šire javnosti, kada su službenici u državnoj instituciji sa strankom razgovarali isključivo na srpskom jeziku i isticali da onaj ko živi u Srbiji mora znati i srpski jezik. Ipak, nije dovoljno reći da je ovde reč samo o jačanju identiteta etničke grupe, već možemo uočiti i političko pitanje *par excellence* – čija je država u kojoj njeni građani žive?

¹⁰ Službena upotreba jezika mora da se uvede ako u opštini ima 15% pripadnika nacionalne manjine, a u mesnoj zajednici 25%.

ugroženosti, i na delu je princip „Mi“ i „Oni“ , dok sa druge strane, pretpostavka razvojnih teorija o opadanju nacionalne netrpeljivosti, jednostavno ne nalazi svoje uporište u primeni na „temerinski slučaj“.

Etničko sukobljavanje u opštini Temerin se najviše može objasniti primenom instrumentalističkih teorija, prvenstveno primenom teorije etničkog takmičenja, no bojazan da nijedna teorijska orijentacija nije u stanju da objasni složene i delikatne društvene fenomene, ispoljava se i u ovom radu. Etnička trvenja i gorljivi nacionalizam podložni su kako racionalnim, tako i iracionalnim aspektima, koji deluju i na individualnom, ali i na nadindividualnom nivou, te je bilo kakva generalizacija neosnovana i opasna, posebno prilikom pokušaja naučnog tumačenja i objašnjenja kompleksnih društvenih pojava.

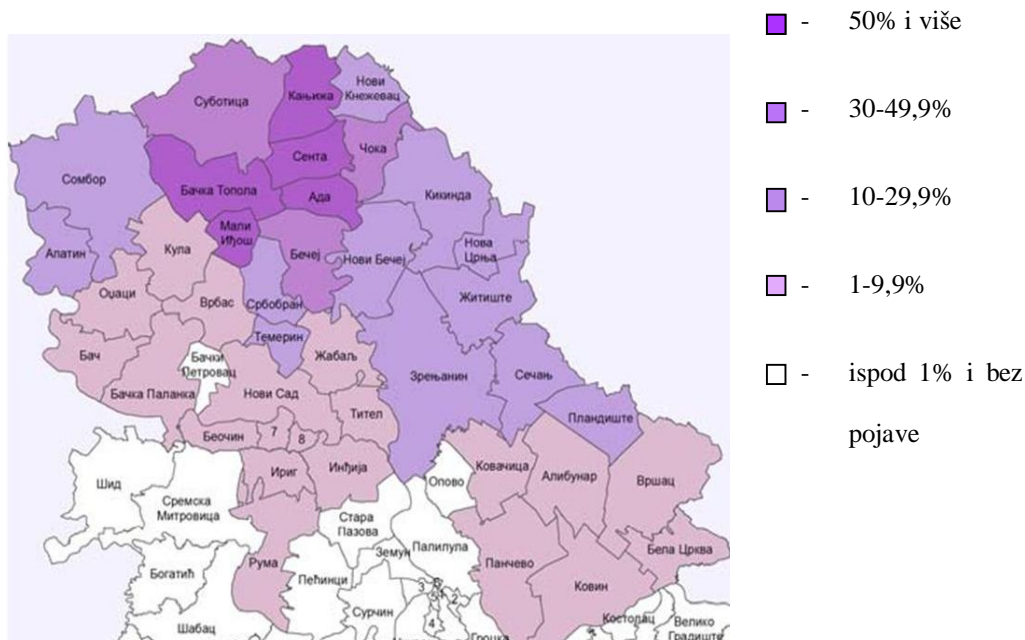
Prilozi

Tabela 1. Istorijsko kretanje srpskog i mađarskog stanovništva u opštini Temerin

Nacionalna pripadnost	Godina popisa										
	1900.	1910.	1921.	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2002.	2011.
Srbi	0,1%	0,3%	0,5%	35,4%	36,8%	41,1%	44,4%	47,9%	52,7%	64,2%	67,6%
Mađari	74,8%	80,1%	71,3%	63,1%	61,1%	56,7%	52,5%	44,5%	38,7%	29,5%	26,4%

Izvor: Jokić, Ristanović: 2006; Republički zavod za statistiku: 2012.

Slika 1: Udeo Mađara u ukupnom stanovništvu opština i gradova Republike Srbije

Izvor: Republički zavod za statistiku: 2012.

Literatura

- Bakić, Jovo (2006): „Teorijsko-istraživački pristupi etničkoj vezanosti (ethnicity), nacionalizmu i naciji”, u: *Sociologija*, V. XLVIII /No. 3.
- Bart, Fredrik (1969): „Etničke grupe i njihove granice“, u: Putinja, Filip, i Stref-Fenar Žoslin (1997): *Teorije o etnicitetu*, XX vek, Beograd.
- Belanger, S. and Pinard M. (1991): „Ethnic Movements and the Competition Model: Some Missing Links“, *American Sociological Review*, 56/4.
- Bilig, Majkl (2009): *Banalni nacionalizam*, XX vek, Beograd.
- Eriksen, Tomas H. (2004): *Etnicitet i nacionalizam*, Biblioteka XX vek, Beograd.
- Hodson, R. and Sekulić D. and Massey G. (1994): „National Tolerance in the Former Yugoslavia“, *American Journal of Sociology*, 99/6.
- Horowitz, Donald (2008): „Structure and Strategy in Ethnic Conflict“, Annual World Bank Conference on Development Economics, Washington, D.C.
- Ilić V, Keveždi M. (2012): *Temerin – sadašnjost ili budućnost Vojvodine*, Centar za razvoj civilnog društva, Zrenjanin.
- Jokić, I. & Ristanović, B. (2006): „Uzroci i posledice promena etničke strukture u opštini Temerin u XX veku“, u: *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, (121).
- Manić, Željka (2011): „Položaj mađarske nacionalne manjine u Vojvodini – sociološko-pravni aspekt“, u: *Sociologija*, Vol. 53, No. 3.
- Milošević Đorđević, Jasna (2003): „Jedan pokušaj klasifikacije teorijskog razmatranja nacionalnog identiteta“, u: *Psihologija*, Vol. 36(2).
- Putinja, Filip, i Stref-Fenar Žoslin (1997): *Teorije o etnicitetu*, XX vek, Beograd.
- Republički zavod za statistiku (2012): *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u Republici Srbiji 2011: Stanovništvo - nacionalna pripadnost, podaci po opštinama i gradovima*:
<http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/Public/PublicationView.aspx?pKey=41&pubType=9>, pristupljeno 02. 02. 2013.
- Tanjug (2013): Žandarmerija po potrebi u vojvodanskim opštinama, dostupno na: <http://www.tanjug.rs/novosti/77373/dacic-i-pastor--preuzeti-mere-za-bezbednost-u-vojvodini.htm>, pristupljeno 16. 02. 2013.
- Tomić, Đorđe (2008): „Kako definisati naciju? Nacija i nacionalizam kao predmet naučnog istraživanja“, u: Atanacković, Petar (ur.), *Nacija kao problem ili rešenje – istorijski revizionizam u Srbiji*, Futura publikacije, Novi Sad.